

І.В.БАСЕНКО *

ОБРАЗ НІМЦІВ У ВОЄННІЙ ПОЕЗІЇ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРЕСИ КИЄВА (серпень – грудень 1914 р.)

Досліджується образ ворога, витворений у київській пресі в перші місяці світової війни. Як джерело виступає поезія, що побачила світ на шпальтах найбільших щоденних часописів Києва. Ілюструється спектр уявлень про німців, їх залежність від соціального статусу та політичних поглядів авторів публікацій.

Ключові слова: Перша світова війна, образ німців, київська преса, поезія, 1914 р.

Початок Першої світової супроводжувався значним громадським ентузіазмом: війна проникла в побут, стала сенсом і метою воюючих націй¹. Хоча велелюдні патріотичні маніфестації не були її причиною, усе ж вони санкціонували розгортання світового конфлікту². Дослідники підкреслюють неоднозначність цього явища, інтенсивність котрого різнилася залежно від соціальної або національної групи; паралельно існували реакції нерозуміння, цинізму або страху перед війною³. Преса відбивала екстраординарні настрої суспільства: весь газетний матеріал зосереджувався на темі збройного конфлікту⁴. Однією з рис періоду став справжній бум патріотичної поезії: тільки в Німеччині за перші місяці протистояння сучасники нарахували близько 1,5 млн (!) віршів. Безсумнівно перебільшена, ця цифра, утім, відбиває атмосферу серпня 1914 р.⁵

У Російській імперії звістка про війну спричинила безпрецедентну атмосферу «загального єднання»⁶. Емпірично встановлено, що преса Києва відреагувала подібно до німецької, у разі збільшивши кількість віршованих матеріалів. Поряд із закликами до «захисту Батьківщини» їхньою провідною темою стало зображення ворога, передовсім Німеччини. Тему образу німців ґрунтовно розглянуто у працях російських авторів⁷. Утім, ці дослідження виконано в масштабі всієї держави, Південно-Західний край у них не виокремлюється.

* Басенко Іван Володимирович – аспірант Національного університету «Києво-Могилянська академія», кафедра історії
E-mail: ivandoc@ukr.net

¹ Verhey J. The Spirit of 1914: Militarism, Myth, and Mobilization in Germany. – Cambridge, 2000. – P.115.

² Strachan H. The Outbreak of the First World War. – Oxford, 2004. – P.131.

³ Adrian G. British «War Enthusiasm» in 1914 a Reassessment // Evidence, History, and the Great War: Historians and the Impact of 1914–1918. – New York, 2003. – P.67.

⁴ Verhey J. The Spirit of 1914... – P.12–15.

⁵ Ibid. – P.116.

⁶ Lohr E. Nationalizing the Russian Empire: The Campaign Against Enemy Aliens During World War I. – Harvard, 2003. – P.11.

⁷ Юдин Н. Создание образа врага в пропаганде стран Антанты в начале Первой мировой войны (август – декабрь 1914) // Известия Саратовского университета: Серия «История; Международные отношения». – Т.12. – Вып.3. – Саратов, 2012. – С.50–59; Сенявская Е. Противники России в войнах XX в.: Эволюция «образа врага» в сознании армии и общества. – Москва, 2006. – 288 с.; Оболенская С. Германия и немцы глазами русских (XIX в.). – Москва, 2000. – 209 с.

Нижче здебільшого на матеріалі щоденних газет Києва – лівих «Киевской мысли», «Последних новостей», «Южной копейки», консервативного «Киевлянина», націоналістичного «Киева» – спробуємо віднайти образ німців, поширений у віршованих творах міської публіцистики серпня – грудня 1914 р. Це розширить джерельну базу та проілюструє регіональний вимір проблеми.

Авторство. Основну масу поетичних публікацій становлять твори співробітників редакцій, авторів фельетонів. Трапляються вірші «з народу», навіть учнівські⁸. Також публікувалися солдатські частівки, записані зі слів поранених. Незважаючи на критерій добору – нормативність лексики, вони звучали доволі брутально: «Нету, нету фонаря, Вешать немскаго царя, Мы его возьмём живьём, Рот-то проволокой зашьём»⁹.

Зі значно більш «крутішими» словами солдати співали про «сучью дочь Германию», котра, мовляв, «зенки залила пивом» і тому пішла війною «на Россею»¹⁰. Професійні фельетоністи формували канон «патріотичного вірша». Праві та монархісти спиралися на мотив «слов'янсько-християнської» праведності. Німців передбачалося побити, «взявши крестики в подмогу»¹¹. Лякали поневоленням: «Славяне, смелей! Вы слышите ль грохот немецких цепей?»¹². «Хищные саксонцы, баварцы, И вся немчура неподобная» для підсилення проголошувалися «язичниками»¹³. Популярним був сюжет «німецької невдячності» щодо Росії¹⁴. Обґрунтовувалася справедливність покарання «німецького бандита», який нібито «зневажив» благодіяння Олександра I, що «спас весь немецкий род» від Наполеона¹⁵. Німці оголошувалися «дерзновенными врагами», котрі довго шукали приводу до війни¹⁶. Фельетоністи лівої преси згуртовували народ ідеєю громадянської єдності¹⁷. Іноді заклики до суспільної свідомості приправлялися долею сарказму¹⁸. Прогресивні газети не цуралися пацифістської¹⁹ та соціально-побутової тематики²⁰ віршів.

Образ кайзера. Вільгельм II був головним героєм антинімецької поезії. Найгостріші висловлювання на його адресу належали бульварним і націоналістичним газетам, іронічні – «Киевской мысли», а монархічний «Киевлянин» цієї теми взагалі уникав. Гогенцоллерн визнавався винуватцем війни²¹. Показово, що цей злочин персоніфіковано: Німеччина та її народ відходили на другий план, проголошувалися жертвами фатуму²², нібито

⁸ Ученик V класса Киевской 6-й гимназии Вл.Соколов: Славянам // Киев. – 1914. – 27 августа. – С.2.

⁹ Д. Солдатские частушки // Южная копейка. – 1914. – 14 октября. – С.2.

¹⁰ Там же.

¹¹ Нивич Я. Под знамёна! // Киев. – 1914. – 21 августа. – С.3.

¹² Г.С. Славянам // Киевлянин. – 1914. – 20 июля. – С.1.

¹³ Омикрон. Маленький фельетон: Кайзериада // Киев. – 1914. – 25 августа. – С.4.

¹⁴ Архангельский Н. Война // Киевлянин. – 1914. – 1 августа. – С.2.

¹⁵ Нивич Я. Тильзит // Киев. – 1914. – 20 августа. – С.3.

¹⁶ Масюкевич Н. На немцев дерзновенных! // Там же. – 3 августа. – С.3.

¹⁷ Сибирский П. На рубеже // Последние новости. – 1914. – 29 июля. – С.3.

¹⁸ Гарольд. Рифмы дня // Киевская мысль. – 1914. – 19 сентября. – С.3.

¹⁹ Сибирский П. Человечность // Последние новости. – 1914. – 10 сентября. – С.4.

²⁰ Гарольд. Рифмы дня: Монолог журналиста // Киевская мысль. – 1914. – 2 ноября. – С.3.

²¹ Сибирский П. Силуэты жизни (Германия объявила России войну) // Последние новости. – 1914. – 21 июля. – С.3.

²² Щербачёв С. Маленький фельетон: Сон злого гения // Киев. – 1914. – 21 августа. – С.3.

оманою Вільгельм підштовхнув німців до війни й жорстокості²³. Портрет кайзера багатогранний. Чимало віршописців брали під сумнів психічну повноцінність кайзера – охопленого «безумьем Герострата [...] царя-дегенерата»²⁴. Авторі глузували з краху його «божевільних» завоювницьких планів²⁵. Вільгельм виступав, як «всем миром оскандаленный» прусський «король-шут»²⁶. Нищо його частину складають образи оратора-демагога²⁷, амбітного егоїста²⁸, фантазера²⁹, самозакоханого «родственника Нерона»³⁰, «берлинского тирана»³¹, «циника Вилли», котрий анексує Бельгію під претекстом благодіяння³². Глузували навіть із закручених вусів імператора³³. Водночас подавалася «хижа» сторона його сутності: «Вильгельм второй кровавый», що веде «разнузданную рать» різати, грабувати, плюндрувати все на своєму шляху³⁴. Кайзер подавався «нащадком Аттіли», «варваром ХХ сторіччя»³⁵ або загнаним вовком, що рятується від справедливої кари³⁶. Третя грань образу – «пекельна». Вільгельма представлено або як «інструмент сатани»³⁷, або ж як самого «Мефістофеля», котрий, мовляв, приналежить інші країни стати на бік зла³⁸. Він – «демон» війни, котрий «стоит за тьму, рассеяв свет»³⁹, і якого в кінці скидають сили добра. Сам Бог веде марнославного кайзера до пізнання гріха: власної згуби і плачевного кінця для своєї країни⁴⁰.

Німецькі армії та флот. Збройні сили Німеччини тісно пов'язувалися з особою імператора, тож успадкували чимало його суперечливих рис. З одного боку, це крайні прояви агресії: «вампіри», що бажають «загибелі світу»⁴¹, «ізувери», котрі підіймають немовлят на багнети⁴², «дикуни», які ігвалтують жінок⁴³ і займаються людоджерством⁴⁴. На морі німцям закидали «піратські подвиги». Успішний рейд крейсера «Емден» в Індійському океані подавали

²³ Павел III. Дубинушка // Последние новости. – 1914. – 12 августа. – С.4.

²⁴ Андрей Март. Меч Вильгельма // Южная копейка. – 1914. – 30 октября. – С.2.

²⁵ Конрад Тихий. Записки сумасшедшего // Там же. – 14 августа. – С.3; Тамбур-Мажор. Из газетного альбома // Последние новости. – 1914. – 28 августа. – С.3.

²⁶ Омикрон. Маленький фельетон: Песенка кайзера // Киев. – 1914. – 5 августа. – С.4–5.

²⁷ Гарольд. Подражание // Киевская мысль. – 1914. – 10 августа. – С.2.

²⁸ Гарольд. Рифмы дня: Гастроном // Там же. – 18 августа. – С.1–2.

²⁹ Александрович В. Скромное желание // Южная копейка. – 1914. – 14 августа. – С.3.

³⁰ Щербачёв С. Маленький фельетон: Сон злого гения // Киев. – 1914. – 21 августа. – С.3.

³¹ Тамбур-Мажор. Из газетного альбома // Последние новости. – 1914. – 28 августа. – С.3.

³² Сибирский П. Силуэты жизни: «Король»-благотворитель // Последние новости. – 1914. – 22 октября. – С.3.

³³ Сибирский П. Усы // Там же. – 29 июля. – С.3.

³⁴ Бодров Н. Миротворцам // Киев. – 1914. – 14 сентября. – С.3.

³⁵ А.И. Вилли и Атилла // Там же. – 19 сентября. – С.2.

³⁶ Виктор Ват. Волк (старая погудка на новый лад) // Южная копейка. – 1914. – 25 июля. – С.3.

³⁷ Щербачёв С. Маленький фельетон: Немецкая басня // Киев. – 1914. – 30 августа. – С.3.

³⁸ Маленький фельетон: Фауст и Мефистофель // Там же. – 10 сентября. – С.3.

³⁹ Янус. Демон // Последние новости. – 1914. – 17 августа. – С.3.

⁴⁰ Щербачёв С. Открытое письмо Вильгельму (от русского патриота) // Киев. – 1914. – 24 сентября. – С.3.

⁴¹ В.В.В. Жажущие крови. // Киевлянин. – 1914. – 10 августа. – С.2.

⁴² Кин Ю. Неприятный сон // Там же. – 9 сентября. – С.2.

⁴³ Тамбур-Мажор. Из газетного альбома // Последние новости. – 1914. – 28 августа. – С.3.

⁴⁴ Кин Ю. Германские куплеты // Киевлянин. – 1914. – 17 октября. – С.2.

як «підду зухвалість»: «Без обмана, открытый не мил ему бой»⁴⁵. Морякам приписували потоплення беззбройних суден із біженцями на борту⁴⁶. Лаконічно діяльність німецьких військ уявлялася так: «С проклятым Каина челом, В тиски всем миром крепко сжатый, Идёт германец напролом»⁴⁷.

Обставини взяття Ченстохови та Каліша, зруйнування бельгійського міста Лувен та артобстріл Реймського собору стали символами «німецьких звірств»⁴⁸. За проявлену «безсоромність» у руйнуванні пам'яток культури⁴⁹ німців таврували «безбожними варварами»⁵⁰.

З іншого боку, робився акцент на недолугості й кумедності німецьких солдатів. Задля розваги бульварні видання тиражували образ хвальків і боягузів⁵¹, військових-нездар⁵², краща технічна оснащеність яких виставлялася як інсинуація⁵³. Київські журналісти насміхалися над поразками «пруссаків» у Франції⁵⁴. Популярним було представлення німців як «мародерів практичних», котрі не гребували вивозити шампанське ешеленом Червоного Хреста⁵⁵. Стверджувалося, що «ці швабські “герої”», серед яких є навіть принци – виглядають шляхетно, немов лицарі, але насправді всього лише «грабіжники»⁵⁶.

Слід зазначити, що згідно з каноном правильності «російської зброї», уподібнюватися жорстокості німців було неприпустимим. «Переможна» російська армія в усьому мала бути антиподом німецькій: «Мирных немцев мы не бьём, Контрибуций не берём»⁵⁷. У вигляді урочистої клятви обіцяли не руйнувати собори, не грабувати житла та не гвалтувати німецьких дружин⁵⁸. «Велич російського духу» демонструвалася в гуманному ставленні до полонених⁵⁹. У зображенні німців-бранців проглядала алегорія собаки: підкуплені «колбаской» і «лаской» вони зрікаються вчорашніх принципів і самоповаги⁶⁰.

Чоловічий та жіночий образи. Газетні поети витворили непривабливий стереотипний образ нібито типового німецького чоловіка – «Фріца» або «Ганса»: скаредного, зарозумілого «міщанського» мілітариста, що любить пиво і «Клерхен жирные бока». Потрапивши на фронт, хвалькуватий «герой»

⁴⁵ Гарольд. Рифмы дня: Тоже военный обзор // Киевская мысль. – 1914. – 26 октября. – С.3.

⁴⁶ Виктор Ват. Шрапнель. «Победа» // Южная копейка. – 1914. – 10 октября. – С.2.

⁴⁷ Идём! // Киев. – 1914. – 15 августа. – С.2.

⁴⁸ Хеллман Б. Реймский собор разрушен! Об одном мотиве в русской литературе времён Первой мировой войны // Studia Russica Helsingiensia et Tartuensia X: «Век нынешний и век минувший»: Культурная рефлексия прошедшей эпохи: В 2 ч. – Ч.2. – Тарту, 2006. – С.327–343.

⁴⁹ Гарольд. Рифмы дня: Бельгийское // Киевская мысль. – 1914. – 16 ноября. – С.3.

⁵⁰ Щербачёв С. Варвары (к разрушению Реймского собора) // Киев. – 1914. – 11 сентября. – С.2.

⁵¹ Сибирский П. Усы // Последние новости. – 1914. – 29 июля. – С.3.

⁵² Конрад Тихий. Завоевание // Южная копейка. – 1914. – 18 августа. – С.2.

⁵³ Сибирский П. Пушка // Последние новости. – 1914. – 23 октября. – С.4.

⁵⁴ Конрад Тихий. Немцы и Париж // Южная копейка. – 1914. – 19 сентября. – С.2.

⁵⁵ Сибирский П. Силуэты жизни: Красный крест // Последние новости. – 1914. – 19 сентября. – С.3.

⁵⁶ Сибирский П. Силуэты жизни: «Бедерер» // Там же. – 31 октября. – С.4.

⁵⁷ Михеев. Маленький фельетон: Виллина каша // Киев. – 1914. – 29 августа. – С.3.

⁵⁸ Шварц Г. Солдатская песня // Южная копейка. – 1914. – 21 октября. – С.2.

⁵⁹ Кин Ю. Письма «русского» пленника // Киевлянин. – 1914. – 29 октября. – С.2.

⁶⁰ Кин Ю. Пленники // Там же. – 21 сентября. – С.2.

проявляє боягузтво⁶¹, він здатен лише на капості⁶². У повсякденному житті персонаж наділявся властивостями механізму: його прагнення та думки «сфабриковані, по закону, в мастерской»⁶³. Об'єктом жартів було начебто позбавлене пристрасті й почуттів кохання «по-німецьки» («И жену по расписанию, В праздник ласкою дарит»⁶⁴), котре подавалося як державне виробництво, «фабрика» з виготовлення нових «тевтонских кровных феодалов!»⁶⁵.

Жіночому образу фельетоністи теж намагалися надати негативних конотацій. Висміювалися нібито «обмеженість» типової німкені, коло інтересів якої – «три К»: діти, кухня, церква (нім. «Kinder, Küche, Kirche») ⁶⁶. Утім, «Гретхен» змальовувалася і як жадібна до слави, влади та грошей, хтивна, зрадлива дружина⁶⁷. За ненаситність німецьких «Шарлотт» жартома звинувачували навіть у розв'язанні війни. Уособлювала їхні амбіції бабця з переробленої пушкінської казки. Забавивши влади над усім світом, вона зрештою опинилася біля того ж таки «прусского корыта»⁶⁸. Ще один, витворений київською пресою, жіночий образ – німецької сестри милосердя – символізував, як не дивно, безсердечність. Фанатично віддана «Фатерлянду» та кайзеру, вона добиває пораненого в бою француза⁶⁹.

Тваринні образи Німеччини. Тривіальне зображення «тевтонів» газетні віршувальники намагалися урізноманітнити тваринами з популярних байок. Німеччину як країну ототожнювали з упертим та галасливим віслиюком, що доводить власну правоту⁷⁰, а також хвалькуватою синицею, котра грозилася запалити море⁷¹. Ще одне перевтілення – німецький крокодил: «Раскрыв громадный рот и бронёй защищённый», він жадібно наковтався дрібніших, але у фіналі луснув і помер⁷². Німців як народ імпліцитно пов'язували зі свинями: образ трапези «у рідного корыта»⁷³, алегорія зі врученням німецьким переможцям ключа від свинячого хліву (замість символу міста)⁷⁴. Також їх уподібнювали мавпам⁷⁵ і тарганам-пруссакам⁷⁶.

Німецька наука та культура. Наприкінці жовтня 1914 р. група відомих німецьких учених та митців виступила з маніфестом на підтримку дій райхсверу⁷⁷. Київська преса звинуватила вчорашніх «кумирів науки» у

⁶¹ Кин Ю. Храбрый Фриц // Там же. – 4 октября. – С.1.

⁶² Янус. Маленький фельетон: Пакоетки // Последние новости. – 1914. – 16 августа. – С.4.

⁶³ Жак Нуар. Толстый Фриц (Портрет во весь рост) // Южная копейка. – 1914. – 8 ноября. – С.2.

⁶⁴ Там же.

⁶⁵ Яновский Е. Завод // Последние новости. – 1914. – 11 сентября. – С.3.

⁶⁶ Жак Нуар. Толстый Фриц (Портрет во весь рост). – С.2.

⁶⁷ Янус. Ганс и Гретхен // Последние новости. – 1914. – 15 августа. – С.3.

⁶⁸ П.К. Сказка о разбитом корыте // Южная копейка. – 1914. – 7 декабря. – С.2.

⁶⁹ Омикрон. Прусская «сестрица» // Киев. – 1914. – 19 августа. – С.3.

⁷⁰ Кин Ю. Немецкий осёл и янки // Киевлянин. – 1914. – 3 сентября. – С.2.

⁷¹ Конрад Тихий. Синица (басня) // Южная копейка. – 1914. – 28 августа. – С.2.

⁷² Щербачёв С. Маленький фельетон: Австрийский лев и немецкий крокодил (современная басня) // Киев. – 1914. – 15 августа. – С.4.

⁷³ Павел Ш. Старая песня, но на новый (немецкий) лад // Последние новости. – 1914. – 10 сентября. – С.4.

⁷⁴ Сибирский П. Силуэты жизни: Ключ // Там же. – 21 августа. – С.2.

⁷⁵ Омикрон. Маленький фельетон: Пред началом // Киев. – 1914. – 9 августа. – С.4.

⁷⁶ Щербачёв С. Маленький фельетон: Сон злого гения // Там же. – 21 августа. – С.3.

⁷⁷ Shevin-Coetzee M., Coetzee F. World War I European Society. – Lexington, 1995. – P.26.

«венчаний палача»⁷⁸, захисті «дикого права – бомби та меча»⁷⁹. Висміювалася нібито втрата здорового глузду й культури: «Превратилась профессура в стаю злобных обезьян»⁸⁰. Водночас публіцисти послідовно розрізняли поточні події й культурну спадщину. Спроба російських ура-патріотів бойкотувати Шиллера та Гете наразилася на риторичне запитання: «А чем же Гёте виноват?»⁸¹. У перероблений лермонтовській поемі «Бородино» велич німців минулих часів протиставлялася «мізерності» їхніх нащадків: «Да, были немцы в наше время, Не то, что нынешнее племя, – Бетховен, Шиллер, Кант».

Натомість тепер – тільки «жандарм і лейтенант»⁸². Геніям старовини приписувалася відразу до цінностей «пруських вандалів»⁸³. Висловлювався жаль, що втілення гуманності – «старую даму, германскую культуру» – змусив замовчати зарозумілий пан – «бронированный кулак, Создание прусских забияк!»⁸⁴. Утім, автор не втрачав надії, що це прикре явище – тимчасове.

Внутрішні вороги. Їх пошук був маргінальною темою в газетній поезії. Знаходимо лише один вірш про німецьких колоністів, котрі в Одесі нібито збирали пожертви на німецький флот. «Лживая расса»⁸⁵, «Гансь», «в Руслянд прибыв голышами», швидко зуміли нажити статки та навіть дворянство за рахунок місцевих мешканців⁸⁶. Інший вірш – про шпигунів в Англії, які «на зловредных мух похожи»⁸⁷. Більш уживаним було ототожнення російських спекулянтів та шкідників із німцями. Епітетом «внутрішні німці» таврували домовласників, ладних зняти зі співвітчизників «і шкуру, і пальто»⁸⁸. Німців навіть визнавали ліпшими за «таємного ворога» – «торгаша-куркуля», оскільки перші, мовляв, «разят нас честно и открыто»⁸⁹.

Різдвяні мотиви. Екстаз перших місяців війни поступово випарувався під впливом нагальних соціально-економічних проблем. Наприкінці вересня 1914 р., уперше від початку війни, «Южная копейка» опублікувала ліричний вірш⁹⁰. «Киевская мысль», яка найменше піддалася воєнній істерії, у грудні розмістила серію звичних для мирного часу «різдвяних» поезій про повсякдення і красу зимового Києва⁹¹. Відбиваючи настрої публіки, фельєтоністи писали про «обывательський стогін» від дорожчання товарів та послуг⁹². Заборона на

⁷⁸ Сибирский П. Учёные // Последние новости. – 1914. – 28 октября. – С.3.

⁷⁹ Кин Ю. Немецкое право // Киевлянин. – 1914. – 17 декабря. – С.2.

⁸⁰ Кин Ю. Доктор четырёх факультетов (Кенигсбергский университет – Гинденбургу) // Там же. – 28 сентября. – С.3.

⁸¹ Гарольд. Экспромт // Киевская мысль. – 1914. – 10 августа. – С.2.

⁸² Виктор Ват. Несчастье Германии // Южная копейка. – 1914. – 23 августа. – С.2.

⁸³ Барановский Я. Генрих Гейне // Там же. – 5 сентября. – С.4.

⁸⁴ Гарольд. Миниатюры: Двойственность // Киевская мысль. – 1914. – 17 августа. – С.1.

⁸⁵ Саме так, через два -с-, у супереч правилам російської граматики; вірогідне пояснення – автентична помилка, адже газета дешева, бульварна.

⁸⁶ Пилот. Швайны // Южная копейка. – 1914. – 18 декабря. – С.2.

⁸⁷ Юрий З. Вездущие // Там же. – 16 октября. – С.2.

⁸⁸ Сибирский П. Силуэты жизни: «Патриоты» - домовладельцы // Последние новости. – 1914. – 26 октября. – С.3.

⁸⁹ Александрович В. Торгаш-кулак (народное творчество) // Южная копейка. – 1914. – 9 декабря. – С.2.

⁹⁰ Микульчик А. Песня осени // Там же. – 8 сентября. – С.2.

⁹¹ Гарольд. Рифмы дня: На улице // Киевская мысль. – 1914. – 18 декабря. – С.3; Его же. Рифмы дня: Городское // Там же. – 1914. – 21 декабря. – С.3.

⁹² Гарольд. Рифмы дня // Там же. – 1914. – 12 декабря. – С.3.

продаж алкогольних напоїв створила у суспільстві додаткове напруження⁹³. Найбільш заповзяті «любителі хильнути» технічного спирту денатурату стали героями злободенної газетної поезії⁹⁴. Найбільше християнське свято лише притлумило полум'я світової пожежі: «В день Рождества живёт вражда»⁹⁵. 25 грудня газети жартували про війну та «дитячі» бажання Вільгельма знайти під ялинкою Наполеона, шмат Росії та Бельгію⁹⁶. Однак окрім дотепів можна було прочитати й відчайдушне побажання: «Долой германцев! Пусть они погибнут сами в злой неволе»⁹⁷.

Поезія – цінне джерело для вивчення образу німців, котре, не потребуючи доведення, спираючись як на правду, так і на вигадку, було чистим інструментом передачі авторських ідей та почуттів. Дописувачами київських газет переважно виступали професійні фельетоністи, натомість аматорські твори публікувалися зрідка. Систематизувавши думки публіцистів, можемо зробити висновок про настрої, що циркулювали у пресі та, зрештою, ішли в народ.

У свідомості тогочасного суспільства Вільгельм II був уособленням одноосібної влади, а отже і єдиним винуватцем війни. Намагаючись пояснити його мотивацію в розв'язанні світової катастрофи автори перерахували всі можливі людські вади: кровожерливість, жадібність, манія величчя, цинічність і т.д. Писали про психічний розлад та розумову неповноцінність німецького кайзера. Нарешті його оголошували «демоном» або «сатаною». Примітно, що монархічний «Києвлянин» остерігався подібних спекуляцій, передчуваючи небезпеку аналогій із російською владою.

При зображенні німецької армії конфліктували два бачення. Перше обґрунтовувало необхідність загальної мобілізації сил проти ворога як породження абсолютного зла, жорстокого й нещадного. Водночас друге переслідувало мету заспокоїти читаючу публіку, уселити впевненість у перемозі. Для цього продукувався діаметрально протилежний образ німця-нездари, хвалька та боягуза, скрізь і завжди битого. Поза тим у матеріалах київської преси російська армія завжди виступала антиподом німецької: замість жорстокості творила добро, на підлість відповідала прощенням і т.ін. Витворений газетярами канон «праведності» порушувався аматорами: солдатське та обивательське середовища складали вірші про помсту німцям.

Сформований образ типового німця був посиленням відомих стереотипів: німецькі чоловіки люблять пиво та асигнації, жінки живуть клопотами про дітей, кухню та церкву. Німець ототожнюється з механізмом – нечутливим, обмеженим, але ефективним виконавцем. У національній характеристиці домінувала пихатість, жадоба, брутальність і мілітаризм. Газетні поети

⁹³ Вільшанська О. Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни // Український історичний журнал. – 2004. – №4. – С.60–62.

⁹⁴ Гарольд. Рифми дня: Пить или не пить // Киевская мысль. – 1914. – 14 декабря. – С.3; Его же. Рифмы дня: Монолог алкоголика (посвящается лицам, отравляющимся денатуратом) // Там же. – 1914. – 20 декабря. – С.3.

⁹⁵ Южная копейка. – 1914. – 25 декабря. – С.3.

⁹⁶ Гарольд. Три ёлки: Для детей // Киевская мысль. – 1914. – 25 декабря. – С.4.

⁹⁷ Южная копейка. – 1914. – 25 декабря. – С.3.

розвивали тваринний образ, асоціюючи німців зі свинями, тарганами-пруссакми та мавпами. Німеччина поставала у вигляді впертого віслюка, хвалькуватої синиці та ненажерливого крокодила. Культуру не було затьмарено війною. Журналісти чітко розрізняли політизовану сучасність Німеччини й гуманістичні цінності німецької минувшини. Спроби бойкотувати світові шедеври поезії та музики на підставі їх німецького походження провалилися. Німці-вороги відображали зовнішню загрозу, тема «внутрішніх німців» у поезії була маргінальною. Означення «німець» нерідко використовувалося як лайка до тих, хто наживався на війні: домовласники, торговці-спекулянти, куркулі. Спад творчої активності фельєтоністів ближче до кінця першого року війни засвідчив кінець воєнної ейфорії. У грудні 1914 р. прогресивна преса переорієнтувалася на соціально-побутову тематику. Утім, війна не зникла з газетних шпальт, її гіркий присмак був відчутним і на Різдво.

The article examines image of the Germans, created by the press during first months of the World War I. It is based on poetry, published in Kyiv's most prominent daily newspapers. The study depicts variety of perceptions about Germans, which differ upon social position and political views of authors.

Keywords: World War I, image of the Germans, Kyiv press, poetry, 1914.

